

“BEVRYDENDE WAARHEID?”
 NAGEDINK OOR DIE AARD VAN
 GEREFORMEERDE BELYDENIS

D.J. Smit¹

ABSTRACT

“LIBERATING TRUTH?”
 REFLECTIONS ON THE NATURE OF
 REFORMED CONFESSION

This article pays tribute to the honouree by reflecting on the nature of Reformed confession, including confessional documents as well as rich and complex ways of confessing. A first section argues that the Reformed tradition is by its very nature a confessional tradition, although confession is to be taken in a broad sense, and confessional documents can serve many and diverse purposes and needs. A second section discusses some aspects of the nature of Reformed confession by focusing on issues related to the authority of confessional documents — their relation to Scripture, their historical, contextual and linguistic nature, the fact that they are human products and therefore fallible, as well as the need for ongoing confession and the possibility of new situations calling for new forms of confession. A final section underlines the intimate relationship between confession and embodiment — both ecclesiological and ethically — according to the Reformed understanding of the nature of confession.

1. 'N BELYDENISTRADISIE

Die jubilaris was oor jare heen geïnteresseerd in die gereformeerde belydenistradisie. Dit blyk alreeds met sy vroeë lisensiaatskripsie te Stellenbosch onder Willie Jonker, getiteld *Sui ipsius interpret. Reformatoriese teologiese hermeneutiek* (Strauss 1972) en met sy doktorsale werk onder Johan Heyns oor Schilder en die debatte om hom heen in die Nederlandse Gereformeerde kringe, afskeiding en skeuringe, *Alles of niks — K. Schilder oor die verbond* (Strauss 1982, opgevolg deur verskeie populêre en akademiese bydraes). In die jare daarna sou dié belangstelling lei tot baie lesings, voordragte en publikasies — byvoorbeeld rondom die Nederlandse Geloofsbelydenis (lesings by Justo Mwale, Lusaka in 1992), rond-

1 Prof. Dirkie J. Smit, Sistematiese Teologie, Universiteit van Stellenbosch, e-pos: DJS1@sun.ac.za.

om artikel 36 van dié belydenisskrif (Strauss 1985), rondom die aktualiteit van die NGB (Strauss 1986), rondom Calvin se invloed op die NGB (Strauss 1993a), rondom die etiese grondbeginsels van die drie Formuliere van Eenheid uit die Nederlandse tradisie (Strauss 1988) en rondom die Belydenis van Belhar (Strauss 1997). Dié belangstelling is duidelik ook teenwoordig in sy jarelange aandag aan die ontwikkelinge van teologie en dogmatiek binne die Suid-Afrikaanse NG Kerk (byvoorbeeld Strauss 1989; 1992; 1993b; 1994; 1995).

Nou is die gereformeerde tradisie inderdaad 'n belydenistradisie (sien byvoorbeeld onlangs nog weer eksplisiet hieroor, Plasger & Freudenberg 2005:7 e.v.; ook Guthrie 1996; Gerrish 1999). Geloofsbelydenisse en belydenisskrifte het van die begin af 'n sleutelrol gespeel in die manier waarop dié tradisie homself verstaan en teenoor andere verstaanbaar gemaak het. Belydenisdokumente was van beslissende belang in gereformeerde kerke se pogings om telkens weer uitdrukking te gee aan hul eie verstaan van die één evangelie van die Drie-enige God vir hulle spesifieke tyd en omstandighede. Sulke gereformeerde belydenisdokumente is altyd openbare getuienisse van wat dié kerke en gelowiges glo aangaande die waarheid van die evangelie en hoe hulle hulself telkens in hul eie tydsgewrig en omgewing aan die vroeë kerk se oer-belydenis dat Jesus die Here is, gebonde sien.

In 'n sekere sin deel die gereformeerde tradisie dié karaktertrekke met die breër Protestantisme. Met reg — en baie verhelderend — kan Jonker gevolglik belydenisskrifte beskryf as “tipies Protestantse verskynsels” (Jonker 1994:3-15). Ander kerklike tradisies — soos die Katoelike Kerk en die Ortodokse Kerke — het nie werklik belydenisskrifte in die Protestantse sin van die woord nie, aangesien hulle ander instusionele maniere en strukture het om die soort funksies wat deur Protestantse belydenisskrifte vervul word, te hanteer (sien die klassieke handboeke in die simboliek, soos Niesel 1960; Hartvelt 1991). In talle opsigte hang die mees wesenlike verskille tussen die groot tradisies juis met hierdie onderskeide saam — oor die aard van die waarheid, die lokus, aard en rol van gesag binne die kerk, die funksie van kerklike en teologiese besluite en formuleringe, die medium van kontinuïteit en trou aan die tradisie, selfs die aard van geloof en persoonlike verbondenheid aan die evangelie en kerk. Selfs binne die Protestantse geledere self is dit egter ook nodig om fyner te onderskei.

Só gebruik alle tradisies en geloofsgemeenskappe binne die Protestantisme natuurlik nie almal uitdruklik die term “geloofsbelydenisse” nie. Dis immers nie ’n tegniese term nie. Dit slaan nie net op spesifieke soort dokumente, wat volgens sekere generiese voorskrifte opgestel is en aan sekere algemene kriteria voldoen, sodat dit byna meganies moontlik is om te oordeel of sekere dokumente wel belydenisskrifte is, of dalk nie aan die kriteria voldoen nie. Enige sodanige benadering berus op formalistiese misverstande oor die aard van belydenisskrifte.

A confession of faith is an officially adopted statement that spells out a church's understanding of the meaning and implications of the one basic confession of the lordship of Christ. Such statements have not always been called confessions. They have also been called creeds, symbols, formulas, definitions, declarations of faith, statements of belief, articles of faith, and other similar names. All these are different ways of talking about the same thing (*The confessional nature of the church*, 1998:19)

Sie verstehen sich als Rechenschaft des Glaubens, um die Kirche in ihrem Zeugnis zu stärken, und zwar in unterschiedlicher Gestalt: als Glaubensbekenntnisse im engeren Sinn, als theologische Erklärungen, als Sammlung von Lehrsätzen, als Thesen, als Katechismen und als Kirchenordnungen ... (Es) gibt auf reformierter Seite weder eine alle Bekenntnisse umfassende Sammlung noch eine letztgültige Einigkeit darüber, mit welchen Kriterien eine solche Sammlung entscheiden soll, was eine reformierte Bekenntnisschrift ist. Unterschiedliche Texte wie Katechismen, Thesen, Glaubenserklärungen, Konsenserklärungen und Kirchenordnungen können zu den Bekenntnisschriften gezählt werden (Plasger & Freudenberg 2005:8-9).

Daarby vervul Protestantse belydenisgeskrifte uiteenlopende funksies — en gevolglik ontstaan hulle as gevolg van ’n verskeidenheid van redes, behoeftes en motiveringe (sien die steeds boeiende Van Ruler 1954). Ten minste ses hooffunksies word byvoorbeeld meermale onderskei, wat reeds kan help om dié komplekse funksionering te help teken.

Ten diepste verskaf sulke geloofsbelydenisse die nodige taal aan die kerk en die gelowiges om God mee te roem. Om dié rede is hulle meesal doksologies van aard — indien nie altyd uitdruklik nie, dan meermale tog wel in basiese struktuur en bedoeling (Rossouw 1972), en dien hulle die grammatika van die geloof, die gebruik van die tale Kanaäns (Smit 2002b; sien ook Buitendach 2002, wat swaar op die grammatika-benadering steun).

Daarby dien hulle as hermeneutiese lense om die Skrifte mee te lees en te verstaan. Om dié rede word bestaande geloofsbelydennisse dikwels hanteer as eerste toegangspoorte, as basiese verstaansraamwerke in diens van eksegesi, uitleg en veral prediking en pastoraat (Dewey 1998; sien reeds Wethmar 1977 vir dié vraagstelling).

Daarnaas kan hulle sowel die uitdrukkingsvorme en herkenbare gestaltes wees van 'n reeds bestaande eenheid asook baie belangrike stappe op weg na die totstandkoming van nuwe eenheid in tye van onsekerheid, verwarring en dalk verdeling en konflik. Om dié rede word die drie bekende historiese dokumente uit die Nederlandse tradisie dan ook doelbewus as formuliere van eenheid beskryf, as die gemeenskaplike geloofsbasis waaraan gelowiges kan herken dat hulle eensgesind glo, dink en wil leef, ook al ken hulle mekaar persoonlik nog nie (dis veral op die “wil leef”, op die etiese implikasies van hierdie drie dokumente dat die jubilaris tereg die aandag gevestig het in 'n oorspronklike en waardevolle bydrae, Strauss 1988).

Vervolgens word belydenisdokumente gebruik vir onderrig en lering, vir vorming van geloof en lewe, vir opbou, oriëntasie, onderskeidingsvermoë; kortom, vir geestelike groei tot geloofsvolwassenheid. Om dié rede word hulle dikwels opgestel in die vorm van kategismusse, hetsy kort of lank, hetsy bondig — byvoorbeeld met die oog op openbare gebruik, soos by die doop — of uitvoerig — byvoorbeeld met die oog op jarelange kategese of volwasse onderrig (vir interessante en kreatiewe omgang daarmee, sien byvoorbeeld Busch 1998).

Daarbenewens ontstaan belydenisdokumente meermale as pogings om waarheid van valsheid te onderskei in tye van meningsverskil, verdeeldheid en verwarring in die kerk en tussen gelowiges. Om dié rede word hulle meermale opgestel om dwaalleer te ontmasker, en sluit hulle dikwels uitdruklike afwysing of verwerping in, wat altyd slaan op spesifieke siening wat op daardie historiese oomblik deur sommige aangehang en as evangelie verkondig word.

Uiteindelik — as laaste hoof funksie — dien belydenisdokumente baie dikwels as openbare getuienis aangaande Jesus Christus en die waarheid van die evangelie, teenoor maghebbers in staat en regering, in politiek en openbare lewe, teenoor ideologiese verleiding of verdraaiing, teenoor misbruik van mag, teenoor die beoefening van onreg. Om dié rede is hulle soms direk geadresseer aan vorste en magtiges — soos

ook die Nederlandse Geloofsbelydenis — of in meer kontemporêre samelewings aan die openbare media en die publieke opinie.

Uit dié hoofgebruike — doksologies, hermeneuties, verenigend, kategoriees, anti-dwaling, openbare getuienis — is dit oombliklik duidelik dat dieselfde belydenis tegelyk meerdere funksies kan vervul, asook dat ’n geloofsbelydenis wat aanvanklik om één rede ontstaan het, daarna — hetsy spoedig, of eers baie lank daarna — vir ánder funksies aangewend kan word.

Die *Barmen Teologiese Verklaring* is byvoorbeeld gebore in ure van intense konflik binne die kerk en die openbare lewe as ’n getuienis aangaande die waarheid wat dramaties in dié historiese oomblik op die spel was, maar daarna sou dit — op totaal ander plekke in die wêreldkerk en onder totaal andersoortige omstandighede — toegeëien word as aanduiding van kerke se vereenselwiging met dié geloofsbeslissings, en allengs gebruik word in kategetiese en onderrig, as hermeneutiese bril om die Skrifte mee te lees, as lofprysing en spreekreëls vir die geloof, en — soms onverwags ook weer — as ontmaskering van nuwe vorme van dwaalleer en as inspirasie tot nuwe openbare getuienis in die aansig van ánder historiese uitdagings (vir Barmen, sien Barth 2004 self; ook Burgsmüller & Weth 1998, Busch 2004; vir die komplekse en leersame werkingsgeskiedenis van Barmen net in die Duitse kontekste self, sien die onlangse proefskrif van Schilling 2005; vir die wyse waarop Barmen inspirasie gebied het tydens die wordingsgeskiedenis agter Belhar, sien die verskillende bydraes in Barmen en Belhar 2006).

Hierdie komplekse werking word natuurlik al selfs goed duidelik uit die ryk-geskakeerde maniere waarop die oer-belydenis dat Jesus Christus die Heer is in die vroeë kerk en in die Nuwe Testamentiese geskifte gefunksioneer het.

Aanvanklik was dit ’n roemende reaksie op die opstanding van Jesus Christus, ’n belydenis van hulle diepste geloof dat Hy self hulle Heer en God is. Daarmee het dit egter dadelik ’n hermeneutiese funksie begin vervul, en het hulle die Ou-Testamentiese boeke, hulle geloofsdokumente, begin lees met dié bril, met die oortuiging dat Hy die Here van die skepping en die geskiedenis was en is, en met die verwagting dat hierdie boeke van Hóm getuig. In die briewe wat geskryf is om die evangelie te verkondig en in die Evangelies wat sou volg om te vertel wie Jesus waarlik is, word hierdie oortuiging die inhoud van

die vroeg-Christelike verkondiging, prediking en onderrig, soos die preke in Handellinge ook aangrypend laat blyk. God het Hórn Here en Christus gemaak — dís die evangelie en dís hulle prediking. Daarmee word dié evangelie die grondslag van hulle onderlinge eenheid met mekaar, ondanks alle verskille en spanninge, sodat hulle vermaan word om almal te aanvaar wat bely dat Christus die Here is, aangesien niemand dit kan doen buiten die één Heilige Gees wat hulle saambind, ondanks alle verdelinge en agterdog nie. Wie trouens ontken dat Hy die Here is, dat Hy waarlik in die vlees gekom het en aan die kruis gesterf het, is besig met dwaalleer en hang 'n valse evangelie aan, soos die Briewe van Johannes begin aantoon. En teenoor die aansprake van die samelewing, kultuur en magspolitiese en ekonomie dat die keiser heer is, bely die vroeë kerk — vrymoedig en moedig, in die openbaar, al kos dit hulle verguising en vervolging — dat Christus die Here is, en daarmee word die belydenis wat aanvanklik net hulle geloof roemend verwoord het, tot 'n verreikende politieke aanspraak wat deur die eeue sou bly weer-galm, telkens weer — tot letterlik in die woorde van Barmen en Belhar.

Kortom, selfs binne Protestantse kringe self funksioneer talle verskillende soorte dokumente as belydenisgeskrifte, en wissel hulle met verloop van jare hulle eie funksie, soos wat belydenisse wat om een rede ontstaan het mettertyd nuwe relevansie in nuwe situasies geniet.

2. OOR DIE AARD VAN GEREFORMEERDE BELYDENISSKRIFTE

Hoe beskryf 'n mens dus die kenmerkende aard van gereformeerde belydenis? Dit hang af van die perspektief waarmee 'n mens dit benader, sodat uiteenlopende karakteriserings moontlik is.

In sy uitstekende inleiding *Bevrydende waarheid* wys Jonker byvoorbeeld veral op hulle inhoud, soos hulle aandag aan die pneumatologie en heilsvrae, asook hulle klem op die Woord en op die genade (Jonker 1994). In sy epogmakende bydrae getitel “Vragen rondom de belijdenis” behandel Berkouwer op sy beurt temas soos die waarheid, die geldigheid en die betekenis van die belydenis, en in verband daarmee dan hulle Skriftuurlike karakter, hulle menslike aard, die sogenaamde onderskeid tussen inhoud en vorm, en die vraag wat trou aan die belydenis werklik beteken (Berkouwer 1963). In hul amptelike studie-

stuk oor die belydenisaard van die kerk bespreek die Presbiteriaanse Kerk (VSA) weer sake soos die adressate van belydenis, momente van belydenis en hul historiese beperkinge (*Confessional nature* 1998).

Kortom, dis sonder meer duidelik dat nadenke oor die aard van die gereformeerde belydenis uiteenlopende temas na vore roep, afhange van die perspektief van waaruit ’n mens dit benader en die vrae waarmee ’n mens na die belydenis kom.

Op ’n heel besondere manier word baie van die karakteristieke van die gereformeerde siening meermale ter sprake gebring as gevra word na die bindende krag van belydenis, na die gesag van die belydenis, na die aard van trou of aanvaarding wat dit vereis, en na die gronde vir dié binding, gesag en trou. Dis asof talle temas rondom die aard van belydenisskrifte vanuit dié perspektief relevant word, en asof die tipiese wat die gereformeerde benadering onderskei, ook daarmee goed in fokus kom.

Selfs dít is natuurlik egter ’n komplekse saak, want binne die gereformeerde tradisie sêlf is daar merkwaardigerwys nie net een — gesaghebbende! — siening van die bindende krag of die gesag van belydenisskrifte te bespeur nie. Daar bestaan trouens hieromheen radikaal uiteenlopende menings en praktyke tussen — sê maar — Switserse, Duitse, Hongaarse, Skotse en Nederlandse Gereformeerdes, asook nog die talle gereformeerde kerke in Afrika, Asië en die Amerikas, die Presbiteriaanse wêreld en die Kongregasionalistiese wêreld.

Trouens, net al binne Gereformeerde of Hervormde kringe in Nederland self — Schilder! — is die meningsverskille en uiteenlopende, dikwels hoogs omstrede en emosionele, selfs kerkskeurende sieninge hieromheen dadelik opvallend. Sonder om daarom hoegenaamd ’n kunsmatige konsensus te suggereer, kan ’n mens tog argumenteer dat presies dié veelvoud van sieninge aangaande die bindende krag van belydenisskrifte sêlf reeds ’n soort karakteristiek gereformeerde posisie openbaar, wat radikaal anders is as byvoorbeeld ’n Lutherse posisie (sien ook Link 1998; Gassmann & Hendrix 1999).

Onder *normale omstandighede* — sou ’n mens dalk veralgemenend kon sê — dien die reeds bestaande belydenistradisie en belydeniskorpus van spesifieke gereformeerde kerke dus as ’n kofessionele hermeneutiek wat hulle help om sowel die gesaghebbende boodskap van Gods Woord

asook die historiese werklikheid waarmee hulle leef, voortdurend mee te interpreteer.

Dis van wesenlike belang om te sien dat dié gereformeerde belydenistradisie en -korpus in homself kompleks, ryk en geskakeerd is, en radikaal kan verskil van gereformeerde kerk tot gereformeerde kerk, sowel wat hulle inhoud betref as wat hulle status en rol betref. Dié kompleksiteit is integraal deel van die gereformeerde omgang met hulle belydenis en met belydenisgeskrifte (dit blyk uit alle pogings om die gereformeerde belydenisse volgens hulle inhoud te probeer saambundel, soos Rohls 1987).

Die Switserse, Skotse, Hongaarse, Duitse en Nederlandse tradisies — om slegs enkeles te noem — het rondom verskillende aanvanklike belydenisse gegroei, en selfs binne hulle eie geledinge is daar groot onderlinge verskille te bespeur. Sommige kerke het minder, ander het veel meer belydenisdokumente in hulle belydenisbasis opgeneem, en sommige het glad geen amptelike belydenisgeskrifte nie. Sommige kerke se woordbedienaars onderteken dié dokumente — maar met uiteenlopende soorte verbintenisse en ondernemings, en met uiteenlopende begrondinge; waarvan die historiese *quia* en *quatenus*-debatte in die Nederlandse tradisie eintlik dus net een variant is (vir 'n historiese oorsig oor dié debat, sien Nauta 1969; ook Jansen 1936 oor die leertug en alle lidmate) — en sommige onderteken dit nié.

Reeds in die eerste dekades van die Hervorming het die gereformeerde gemeentes en kerke talle belydenisdokumente opgestel, aanvaar en gebruik — 'n diep gereformeerde karakteristiek — waarvan sommige spoedig of veel later wyer ontvangs geniet het, byvoorbeeld streeks- of nasionale status ontvang het, deur besluite van latere sinodes en kerke om dit oor te neem of ook te aanvaar en gebruik, maar waarvan talle slegs lokaal gebly het (dié proses duur tot vandag nog voort, sien Vischer 1982; Jonker 1993 en 1994; Möller 1999).

Gereformeerdes is dus van die begin af voor die uitdagings gestel wat so 'n uiteenlopende veelvoud van belydenisdokumente teweeggebring het. Moes hulle mekaar se belydenis so oor en weer aanvaar? Slegs kennis neem daarvan? Dit saambundel in groter versamelings? Hulle orden as meer of minder gesaghebbend? Hulle reduceer tot slegs enkeles wat vir almal sou geld?

Daar was deur die eeue wel enkele pogings om laasgenoemde weg te gaan — soos die Lutherse kerk — en tot slegs een gesaghebbende belydeniskorpus te kom vir alle gereformeerde kerke, maar dit het nooit enige entoesiasme uitgelok nie. In die wordingsprosesse van die Wêreldbond van Gereformeerde Kerke sedert die laaste jare van die 19e eeu sou dié soort vrae uiteraard weer akuut word, en weer eens is dit telkemale skerp afgewys, juis op grond van die aard van gereformeerde belydenis. Karl Barth se bekende toespraak voor die Bond se Cardiff-Vergadering in 1925, waarin hy sy invloedryke werksbeskrywing van die aard van gereformeerde belydenis sou gee, was juis ’n antwoord op dié vraag wat spesifiek aan hom gestel is: Is één algemene geloofsbelydenis vir die wêreldwye gereformeerde wêreld dalk wenslik en moontlik? Sy antwoord — juis op grond van die aard van gereformeerde belydenis — was ’n radikale ontkenning. Dis nóg wenslik, nóg moontlik (Barth 1990, ook 1935, 1998; vir bespreking Smit 2000).

Wat is die implikasies hiervan vir die gesag van gereformeerde belydenisskrifte? Dit beteken dat — by alle kompleksiteit en onderlinge verskille — hulle onder normale omstandighede ’n *relatiewe gesag* besit, met nadruk op albei die terme (sien die uitstekende Plasger 2000). Hulle besit gesag, want hulle verteenwoordig die maniere waarop vroeëre geslagte die Woord van God gehoor het. Hierdie gesag is egter relatief, want sulke geskrifte is in beginsel altyd en blywend onderworpe aan die enigste en finale gesag van Gods Woord, aangesien hulle self histories van aard is en die handwerk van feilbare mense. Presies hierdie erkenning van hulle relatiewe gesag en daarmee saam hulle aard as in beginsel oop vir hersiening word deur baie mense as juis dié mees tiperende karakteristiek van die gereformeerde siening van belydenisskrifte beskou. Al drie redes wat implisiet hierin reeds vir hulle relatiewe gesag aangevoer is, verteenwoordig kenmerkend gereformeerde oortuigings.

In die *eerste plek* is alle gereformeerde belydenisskrifte altyd in beginsel onderworpe aan die enigste en finale gesag van die Woord van God. Hulle het geen gesag in hulleself nie, en ontvang byvoorbeeld ook nie hulle gesag van gesaghebbende eksterne instansies of faktore — soos die gesag van die kerklike leiersfigure wat hulle mag afkondig, die kerklike instansies wat hulle mag uitreik of die kerkvergaderings wat hulle mag aanvaar — nie.

Keer op keer maak sulke belydenisskrifte in die gereformeerde geskiedenis dit gevolglik self nadruklik duidelik in hulle eie bewoording, of in begeleidende briewe of verklarings dat hulle gesag 'n afgeleide gesag is, dat hulle wel normatief is maar presies omdat en in dié mate dat hulle self genormeer word deur die eintlike en ware norm. Hulle gesag is 'n geestelike gesag, wat afhang van die feit — en die mate — dat hulle getroue uitdrukking gee aan die bedoelinge van die Skrifte en van die evangelie vir elke nuwe nou-en-hier.

Talle gereformeerde belydenisse bevat dan ook doelbewus en baie duidelik 'n ope uitnodiging aan gelowiges — aan lesers en hoorders, aan gemeentes en kerke van ander plekke en omgewings — om voortdurend hierdie belydenisse te bly meet aan die boodskap van Gods Woord. Hulle beloof dan selfs uitdruklik dat hulle hersien, aangepas en afgewys sal word indien dit inderdaad in die lig van die Skrifte aangetoon word dat so-iets nodig sou wees. Die Woord van God word deurgaans gesien as die lewende stem van die lewende God, die getroue Drie-enige Verbondsgod, wat steeds deur sy Woord en Gees spreek en die kerk deur die gange van tyd en geskiedenis in die waarheid bly lei.

Hierdie fundamentele onderwerping van alle belydenisse aan die eintlike gesag van die lewende Woord van God is nie maar bloot formalisties bedoel, slegs as lippediens of uiterlike gebaar nie. Dit vertolk juis die hart van die gereformeerde lewensgevoel en vroomheid, wat net wil leef van die Woord. In die voortdurende toetsing en hersiening van die belydenis gaan dit nie bloot maar om woorde, uitdrukkings en formuleringe, of om historiese onakkuraathede of eksegeties omstrede kleinighede nie, maar presies om die hart van die saak wat bely word, om die religieuse intensie, die geestelike bedoelinge, die eintlike beslissinge wat in die oomblik van belydenisvorming op die spel was, om die diepste geloofsoortuigings wat in die betrokke belydenis leef (in groot detail, Berkouwer 1963).

Dis dan ook die bedoelinge wanneer sommige sê dat sulke belydenisse gesag het “omdat” hulle die Woord van God se eie gesag agter hulle het. Wanneer dié “omdat” in die gereformeerde geskiedenis in debatte onderskei word van 'n houding van “in soverre as”, is dit presies bedoel as erkenning dat die gesag van die betrokke belydenisskrif nie afhang van elke individuele gelowige se eie oordeel, insig en keuses, óf en in welke mate hulle persoonlik dink en glo dat die belydenis in

ooreenstemming met die Woord is nie. Die belydenis van die geloofsgemeenskap en tradisie is gesaghebbend omdat dit in ooreenstemming met Gods Woord is, en daarom nie uitgelewer aan subjektiewe willekeur en vryheid van eie oordeel en keuse nie.

Terselfdertyd mag hierdie “omdat” egter nooit in finale sin opgevat word, as eens en vir altyd bo alle kritiek verhewe en met die status van logies-bewese konklusies nie. Dis in beginsel altyd moontlik dat die geestelike insig mag groei dat die betrokke belydenis in sy intensie tog nie in ooreenstemming met Gods Woord is nie — van dié oortuiging leef die belydenis juis en presies daaraan ontleen dit sy gesag. Die belydenis het gesag omdat dit die Woord van God se eie gesag agter hom het, ja, maar dis alles tot tyd en wyl, tans, op die oomblik, met huidige leiding en lig, met huidige geestelike insig en onderskeidingsvermoë. Dis in beginsel altyd moontlik dat die Gees en die Woord die geloofsgemeenskap tot ander insig en oortuiging mag bring.

Juis die “omdat” mag daarom in gereformeerde kringe nooit funksioneer as ’n finale woord, as onbetwyfelbare konklusies, wat alle ondersoek van die Bybel en kritiese beoordeling van die belydenis in die lig van die Bybel by voorbaat onmoontlik of oorbodig sou maak nie. Die “omdat” beskerm nie die belydenis teen die Bybel nie en verhef nie die belydenis bó die Bybel en die voortdurende lees van die Bybel nie. Dit word nie ’n opsomming van die Bybel of ’n samevatting van die boodskap van die Bybel op só ’n manier dat intense en gemeenskaplike, gelowige omgang met die Bybel self eintlik onnodig word nie. Intendeel, die belydenisskrifte, as konfessionele hermeneutiek, nooi juis die gemeente uit om steeds weer vars en nuut, met verwagting en vertroue, na die Bybel self te bly luister.

Dis in dié gees dat Calvyn self by geleentheid nie bereid was om die credo van die vroeë kerk te teken nie — nie omdat hy nie die inhoud geglo en bely het nie, soos blyk uit die *Institusie* wat immers presies volgens daardie struktuur en inhoud geskryf word! — maar omdat hy die gemeente wou terugverwys na die Bybel self, en nie aan enige menslike dokument, selfs nie aan die vroeg-kerklike belydenis, ’n status wou gee wat dalk sou kon aanleiding gee tot mededinging met of subtiële vervanging van die Woord nie. Die belydenis is inderdaad gesaghebbend, maar net omdat dit op die gesaghebbende Woord gebou is — en net vir solank die geloofsgemeenskap oortuig is dat die

boodskap van die evangelie inderdaad verwoord word in die intensie daarvan.

In die *tweede* plek is alle gereformeerde belydenisskrifte deur en deur histories en kontekstueel van aard — en is diegene wat hulle opstel en aanvaar, bely en glo, uitlê en uitleef altyd intens daarvan bewus. Daarin is hulle nie anders as die Bybelse dokumente self nie. Soos die Bybelse boeke, perikope en tekste benodig hulle eweneens verantwoordelike uitleg, wat respek vir hulle historiese konteks en vir hulle kulturele en lewensbeskoulike agtergronde, sensitiwiteit vir die taalkundige en konsepuele instrumente tot beskikking van hulle eerste skrywers, noukeurige insig in die spesifieke fronte waarbinne en waarteen hulle in die eerste plek geskryf is, aanvoeling vir die retoriese bedoelinge, strekking en krag wat hulle oorspronklik wou hê insluit, en nie as oorbodig beskou nie.

Gereformeerde omgang met belydenisskrifte — van die heel eerste oomblikke af — neem historisiteit en kontekstualiteit baie ernstig, en lees nie die belydenisse as a-historiese dokumente met tydlose proposisies nie. Waar die belydenisskrifte in sekere periodes van sommige gereformeerde tradisies — sêlf onder baie begryplike kulturele en sosiaal-historiese invloede! — wel as sulke tyd- en kontekslose sisteme van waarheid gelees is, het dit telkens gelei tot problematiese opvattinge van waarheid (as geleë in die akkuraatheid van proposisies), van geloof (as intellektuele gehoorsaamheid aan gesaghebbende dokumente, vergaderings, besluite of selfs figure), van geloofskennis (as intellektuele vertrouwdheid met historiese feite en korrekte formulerings), van sekerheid (as rasonale konklusies uit onbetwisbare aksiomas), van gesag (as primêr institusioneel en juridies) en van die eie-aard en funksionering van gereformeerde belydenisskrifte self (as finale denksisteme, wat gebruik kan word as “stok om mee te slaan” teenoor diegene wat afwyk van die presiese uitdrukkings en formulerings van die gesaghebbende belydeniskorpus). Veel van die onverkwiklike historiese stryd in sommige gereformeerde kringe is teweeggebring deur hierdie soort vreemde omgang met die gereformeerde belydenis (sien die baie verhelderende analise van Berkhof 1964 wat agt historiese fases in die gereformeerde siening van die aard van belydenis onderskei).

Vir die hoofstroom van die gereformeerde oortuiging — al sedert die dae van Calvin — was waarheid, geloof, geloofskennis, sekerheid

en gesag egter van ’n ánder aard, en gevolglik ook die omgang met die belydenis. Soos die Bybel benodig belydenisskrifte ook intense eksegeses en uitleg. ’n Hermeneutiek van die tradisie is nodig, juis om die kragtige en lewende getuïenis van die belydenisse steeds in die hede te kan hoor en gehoorsaam. Juis ás historiese en kontekstuele dokumente bly hulle “’n staf om mee te gaan”, handleidings en raadgevers, onmisbare en gesaghebbende oriëntasie op die weg van die kerk deur die gange van die geskiedenis. Juis ín hulle kontekstualiteit en historisiteit — teen die agtergronde van hulle eie debatte, aanvegtinge, konflikte en verleidinge — is hulle gesaghebbend in die hede.

Presies daarom kan daar egter ook oomblikke aanbreek met nuwe versoekinge en verwarringe waaroor die bestaande belydenistradisie en -korpus nog nie genoegsame oriëntasie en leiding verskaf nie, sodat nuwe belydenisvorming nodig word (Leith 1986). Dis immers presies hoe en hoekom die grote veelheid van gereformeerde belydenisse self ontstaan het! De Brés beroep hom op die Christologiese belydenis van die vroeë kerk, ja, maar vind daarom nie nuwe belydenisvorming oorbodig nie, dog juis noodsaaklik! Die nuwe historiese oomblikke vra nie net blote herhaling nie, maar soms ook nuwe luister, nuwe hoor, nuwe onderskeiding, nuwe verwoording. Die Dordtse Leerreëls herhaal nie bloot die verlossing uit genade van die Nederlandse Geloofsbelijdenis of die Heidelbergse Kategismus nie — alhoewel dit op geen manier in stryd is of wil wees met dié en ander vroeëre belydenisskrifte nie — maar vind dit juis nodig om dié geloof nog duideliker te verwoord en moontlike misverstande, verwarringe en wanopvattinge nog duideliker te artikeleer as voorheen.

In die *derde* plek is alle gereformeerde belydenisskrifte menslike dokumente, en daarom feilbaar en broos. Die tradisie is hiervan terdeë bewus, en waarsku voortdurend teen enige oorskating of oorwaarding van enige vorm van menslike besluitneming en standpuntname of menslike vergaderinge en dokumente, insluitende enige oorskating van hulleself. Die kerklike vergaderinge waarby die belydenisse gesaghebbende onderlinge akkoorde word, is immers ingesluit in die vergaderinge waarteen die belydenisse waarsku! Dit geld van teoloë in hierdie tradisie, insluitende Calvin, dit geld van leiersfigure, van skole, van tradisies, van oorlewering, van dokumente, van belydenisse — dit bly alles feilbare mensewerk.

Dit beteken nie dat hulle maar net gesien word as die blote mening, slegs maar die persoonlike opinie of die eie perspektief van die betrokke kerk, groep gelowiges of gemeentes wat só bely nie, intendeel. Baie bewus wil hierdie lokale of regionale gereformeerde belydenisskrifte nié bloot as eie siening en standpunt, en daarom selfs as “die gereformeerde” of “die Calvinistiese” posisie en lering beskou word nie. Diep bewus van hulle menslikheid en perspektiwiteit, maak hulle juis aanspraak om dié evangelie te verwoord, om dié Woord in hulle eie omstandighede te bely, en daarom is hulle altyd gerig aan die algemene, katólieke kerk, daarom streef hulle altyd na ekumenisiteit.

Gereformeerde belydenisskrifte is nie maar bloot verteenwoordigend van “die” gereformeerde siening, wat by geleentheid selfs beskerm en verdedig moet word teen ander weergawes van die evangelie of ander perspektiewe op die Woord nie. Intendeel. Gereformeerde belydenisskrifte is ’n uitnodiging aan die ganse kerk om te oordeel en te help onderskei of die waarheid van die evangelie inderdaad self hier reg gehoor en verwoord word, of nie. Presies daarin is dit sowel gesaghebbend — nie bloot as eie mening nie, maar as aanspraak om die waarheid van Gods Woord te spreek — as beskeie, oop en ontvanklik vir korreksie, selfs vermaning, in beginsel blywend leerbaar en korrigeerbaar.

Tegelyk impliseer hierdie openheid die erkenning dat die proses van gereformeerde belydenisvorming nooit afgehandel is nie. Nuwe belydenis en nuwe belydenisskrifte mag altyd weer nodig word, nie omdat die bestaande belydenisse vals is nie, maar omdat die Woord van God in nuwe omstandighede nuut aangeveg kan word en nuwe helderheid nodig mag wees, verdere onderskeiding van die geeste en verdere belydenisvorming.

In die geskiedenis het ’n sodanige historiese oomblik bekend geword as ’n *casus confessionis* of ’n *status confessionis* — die aard van die historiese moment word die aanleidende oorsaak waarom sommige gelowiges oordeel dat ’n oomblik van waarheid aangebreek het waarin die kerk ter wille van die evangelie nie langer durf swyg en verwarring in kerklike geleedere verder kan toelaat nie (Smit 1984).

Wat vroeër en onder normale omstandighede *adiaphora* was — in Calvin se eie woorde — iets relatief onskuldigs, iets neutraals, waaroor gelowiges normaalweg verskillende meninge kan huldig sonder dat dit die kerk verdeel, kan onder *abnormale omstandighede* sulke afmetinge

aanneem, sulke verreikende gevolge hê, die kerk so verwar en verskeur en die gelowiges so meesleur en mislei dat dit nie langer bloot onskuldig is nie, maar by die naam genoem moet word as in stryd met die waarheid van die evangelie. Tydens hulle Volle Vergaderings in Seoul (1989) en Debrecen (1997) het die Wêreldbond van Gereformeerde Kerke ’n werksdefinisie van ’n *status confessionis* opgestel om hulleself en lidkerke hierin te lei.

Any declaration of a *status confessionis* stems from the conviction that the integrity of the gospel is in danger. It is a call from error into truth. It demands of the church a clear, unequivocal decision for the truth of the gospel, and identifies the opposed opinion, teaching or practice as heretical. The declaration of a *status confessionis* refers to the practice of the church as well as to its teaching. The church’s practice in the relevant case must conform to the confession of the gospel demanded by the declaration of the *status confessionis*. The declaration of a *status confessionis* addresses a particular situation. It brings to light an error which threatens a specific church. Nevertheless the danger inherent in that error also calls in question the integrity of proclamation of all churches. The declaration of a *status confessionis* within one particular situation is, at the same time, addressed to all churches, calling them to concur in the act of confessing (Opocensky 1997).

Verskeie aspekte van hierdie omskrywing is opvallend en werp lig op die aard van die gereformeerde siening van belydenis en die gesag van sodanige belydenis. Die situasie bring ’n krisis teweeg, sodat geen ander moontlikheid oorbly as om te bely nie; die integriteit van die evangelie self moet op die spel staan en dit moet aangetoon kan word; menings, leringe of praktyke moet aanwesig wees wat die evangelie weerspreek en dit moet aangetoon kan word dat hulle in die naam van die evangelie geleer of ten minste geduld word; die belydenis word gerig aan alle Christene en aan alle kerke in die vorm van ’n oproep om die evangelie met die oog op dié spesifieke oomblik en omstandighede te help interpreteer.

Soms kan gelowiges of kerke gedurende só ’n staat van belydenis gedronge voel om opnuut hulle geloof te bely in die vorm van nuwe geloofsbelydenisse, maar dit volg nie vanself nie. Tydens die 20ste eeu het dit byvoorbeeld wel meermale gebeur — soos met Barmen en Belhar — maar dit is ook moontlik dat gelowiges of kerke ander vorme van kerklike handeling of spreke verkies, vanaf konfessionele posisies wat ingeneem word of konfessionele bewegings wat ontstaan, tot ’n ver-

skeidenheid van konfessionele aktiwiteite, insluitende getuienis, aanbidding, gebede, skuldbelydenisse, prediking, studiedokumente en -prosesse, verklarings, besluite, dade van weerstand, en talle meer.

Ook die afkondiging dat gelowiges of kerke oordeel dat 'n staat van belydenis ontstaan het — ongeag of dit gepaard gaan met 'n nuwe geloofsbelydenis of nie — bly egter diep menslik, broos, weerloos, 'n waagstuk, en fundamenteel afhanklik van die oordeel van die broers en die susters van die breër ekumene, van die kerk katoliek, of dié afkondiging gepas en geldig is. Die toetsvraag is daarby nie of die menings, leringe en praktyke strydig is met die bestaande gereformeerde belydenis nie en of die konfessionele verset daarteen ooreenstem met die bestaande gereformeerde belydenisse nie, maar slegs of dit onderskeidelik strydig is met die Woord van God of ooreenstem met die Woord van God. Ook nuwe belydenisskrifte binne die gereformeerde tradisie word nie beoordeel aan die hand van die bestaande belydenisse nie, maar aan die hand van die Woord.

Presies daarin blyk die menslikheid en broosheid van die gereformeerde belydenis egter selfs nog méér, want presies dáárvor is daar geen finale waarborge nie. Daar is geen gesaghebbende instansie wat kan instaan vir die Skriftuurlikheid van die belydenis nie, ook nie eens die instemming van die ekumeniese kerk en die meerderheid van broers en susters nie. Die kerk is geen demokrasie nie en die waarheid lê in die evangelie, nie in die mag en die mening van die meerderheid nie.

Dis presies om dié rede dat ook Schilder — soos sovele ander — sou argumenteer dat juis die Skrifberoep die Achilleshiel van die gereformeerde belydenis is (sien Berkouwer 1963:9 e.v. vir verwysing en bespreking). Daar is geen finale waarborge, kriteria of instansies nie — slegs die Skrifberoep self, en die afhanklike en brose bedede om die leiding van die Heilige Gees. Gereformeerde belydenis bly 'n brose en beskeie onderneming, 'n waagstuk, by alle stelligheid, sekereheid en bereidheid om die konsekwensies van dié oortuigings te dra.

Dis ook om dié rede dat Barth — in sy beroemde omskrywing — so duidelik maak dat die bindende krag of die gesag van gereformeerde belydenis altyd “tot tyd en wyl” is, voorlopig, totdat die teendeel vanuit die Skrifte duidelik word. Drie maal in sy kort definisie vestig hy die

aandag op dié aard van die gereformeerde belydenis deur uitdrukkings te gebruik soos “until further action,” weer “until further action” en “currently”.

A Reformed creed is the statement, spontaneously and publicly formulated by a Christian community within a geographically limited area, which, until further action, defines its character to outsiders; and which, until further action, gives guidance for its own doctrine and life; it is a formulation of the insight currently given to the whole Christian Church by the revelation of God in Jesus Christ, witnessed to by the Holy Scriptures alone (Barth 1990).

Hy gebruik duidelik sterk taal oor die bindende krag van die belydenis — en is daarin tipies gereformeerd (Barth 1998; oor hom ook Freudenberg 1997; Busch 2002; Klappert 1994). Dit gaan om insig wat geformuleer en in die openbaar uitgespreek word, om kennis, om waarheid, om wete, om sekerheid. Dié insig word aan die kerk gegê — en nie maar net aan die spesifieke Christelike gemeenskap wat dit bely nie, maar aan die héle Christelike kerk! Dié insig berus daarby op niks minder nie as op die openbaring van God in Jesus Christus, soos betuig in die Heilige Skrifte alleen! Sterker kan die bindende krag en die gesag van dié belydenisse skaars verwoord word. Dis sekerlik nie maar blote menslike oortuigings, groepsbelange, onderlinge akkoorde, spreekreëls wat berus op menslike behoefte en belange nie. Dié insig definieer boonop die karakter, die aard, die identiteit van die geloofsgemeenskap na buite, teenoor almal wat verantwoording eis, en na binne bied dit riglyne vir die leer en lewe, vir die geloofsopvattinge en alledaagse lewenswandel van die gelowiges en kerk wat só bely. Meer bindend, meer gesaghebbend kan dit skaars — maar dis alles slegs tot tyd en wyl, tot nog béter insig dalk gegee word, op grond van die Woord, deur die wysheid en selfs vermaning van susters en broers!

3. OOR BELYDENIS EN BELIGGAMING

Dié broosheid en beskeidenheid beteken klaarblyklik nié dat die gereformeerde belydenis nie radikale implikasies inhou nie, inteendeel. Van besondere belang in die Wêreldbond se omskrywing van ’n staat van belydenis is juis die herhaalde klem op die praktyk van die kerk, op die lewe van die kerk, en op die oortuiging dat die belydenis ook oor dié praktyke en oor die lewe van die kerk uitstrek. Drie maal word melding gemaak van die praktyke van die kerk.

Any declaration of a *status confessionis* ... demands of the church a clear, unequivocal decision for the truth of the gospel, and identifies the opposed opinion, teaching or practice as heretical. The declaration of a *status confessionis* refers to the practice of the church as well as to its teaching. The church's practice in the relevant case must conform to the confession of the gospel demanded by the declaration of the *status confessionis* (Opocensky 1997).

Ook in Barth se beskrywing van gereformeerde belydenis speel dié klem op die lewe, die praktyke, die etiek van die kerk en van gelowiges 'n sentrale rol:

A Reformed creed ... defines this Christian community's character to outsiders and ... gives guidance for its own doctrine and life.

In die toespraak waarin hy dan dié beskrywing in fyn besonderhede uitspel, neem ekklesiologie en etiek 'n heel besondere plek in. Die belydenis strek ook uit oor die vormgewing, die strukture, die gestalte, die institusionalisering van die kerk wat die evangelie só hoor en bely, en die belydenis strek ook uit oor die etiek, die lewe, die gedrag, die persoonlike, sosiale en politieke lewe van diegene wat die evangelie só hoor en bely (Barth 1990).

Barth was natuurlik nie alleen met dié soort insigte nie. Ook Bonhoeffer het 'n baie groot rol daarin gespeel om die kerk in die 20ste eeu te daag om sy strukture en gestaltes te meet aan die inhoud van sy eie belydenis. Ook hy het telkens aangrypend aangetoon dat die waarheid van die kerk sy bestaansvorm behoort te bepaal, sy belydenis sy eie gestalte- en vormgewing, insluitende sy ordereëls (sien die informatiewe doktrale studie van Gerlach 2003; verskeie opstelle van sleutelbelang in Huber 1985, veral 129-269; ook Anthonissen 1993).

Ten diepste was dit natuurlik ook die punt van Barmen self. Die belydenis dat Jesus Here is en die enigste Woord van God (Barmen I) impliseer dat die hele Christelike lewe (Barmen II), die orde van die kerk (Barmen III), die bediening van die kerk (Barmen IV), die openbare verhouding van die kerk (Barmen V) en die openbare getuie van die kerk (Barmen VI) alles gestempel behoort te word deur dié basiese belydenis. Daarmee bied Barmen — volgens verskillende kommentare — sowel 'n grondslag vir 'n Protestantse ekklesiologie, wat vir eeue ontbreek het, as die grondslag vir 'n Protestantse etiek, en albei berus op die beliggaming van die belydenis (sien byvoorbeeld bydraes in Barmen en Belhar 2006).

Spesifiek binne die Evangeliese Kerk van die Unie (EKU) in Duitsland het Barmen in die onlangse verlede om dié rede ’n sleutelrol vervul, aangesien doelbewus gepra is na die hedendaagse implikasies vir die kerklike lewe en strukture van die afsonderlike artikels van Barmen (sien die leersame reeks publikasies EKU 1975, 1980, 1986, 1993, 1999; ook in dié gees byvoorbeeld Weth 1984). In die mees direkte sin moontlik word hier — op karakteristiek gereformeerde wyse — nadruklik gepra na die konkrete ekklesiologiese en etiese beliggaming van die gemeenskaplike belydenis van geloof.

Dié diepe oortuiging strek egter al verder terug, dwarsdeur die hele gereformeerde tradisie, tot by Calvyn self (Leith 1949). Belydenis roep om beliggaming (Smit 2002a, met uitvoeriger argumente en literatuur; ook Reuver 2000; Büning 2002). Telkemale is belydenisskrifte doelbewus opgevolg deur kerkordes, wat as’t ware die praktiese beliggaming van dié belydenisvisie moes help reël, bevorder en dien. Dit was selfs die geval met die Heidelbergse Kategismus, soos met talle ander gereformeerde belydenisse (Henns 1983; sien ook Niesel 1938; Jacobs 1959; Weerda 1964). Telkemale is daarby in die belydenisskrifte self reeds in duidelike taal gepraat oor die Christelike lewe wat vloei uit die belydenisoortuigings. Die troos van die evangelie wat bely word, is tegelyk vryspraak én aanspraak — vergelyk nógrens die Heidelbergse Kategismus. Sowel ekklesiologie as etiek skuil reeds in die belydenis self.

Ook in Suid-Afrikaanse gereformeerde geleedere sou dié verbande tussen belydenis, ekklesiologie en etiek bydra tot die verset teen die teologie, praktyk en ekklesiologie van apartheid en uiteindelik tot die Belydenis van Belhar (sien ook vroeg reeds Jonker 1962; 1965a; 1965b; Venter s.j.; vir Belhar, Cloete & Smit 1984; Botha & Naudé 1998) en die daaropvolgende hereniging op die grondslag van die nuwe Kerkorde van die Verenigende Gereformeerde Kerk in Suider-Afrika, as tipies gereformeerde poging om dié belydenis te beliggam (Adonis 1988).

Dié Belhar Belydenis sou uiteindelik weer bydra — via die Kitwe Verklaring van die Suider-Afrikaanse Bond van Gereformeerde Kerke (<http://warc.ch/pc/kitwe.html>) en die Debrecen verklaring van ’n *processus confessionis* aangaande wêreldwye ekonomiese onreg en die vernietiging van die skepping (WARC 1997; Möller 1996; Smit 1996; 2002a; 2003a) — tot die Wêreldbond van Gereformeerde Kerke se besluite in Accra (2004) rondom die “Covenanting for Justice” (Smit 2004). Ook in dié

wêreldwye ekumeniese belydenisbeweging binne die gereformeerde kerke kom die temas van die integriteit van die belydenis van geloof, van die alledaagse lewe in die wêreld, ook in ekonomiese en ekologiese verhoudinge, en van die strukture, die bedieninge en die getuienis van die kerk weer dramaties byeen soos so dikwels vantevore in die geskiedenis van die gereformeerde geloofstradisie.

Om dié rede het die jubilaris die gereformeerde denke in Suid-Afrika 'n groot guns bewys met sy baanbrekerswerk oor die etiese grondslae van die Formuliere van Eenheid. Hy het volkome gelyk dat daar min oor geskryf word, maar dat dié grondmotiewe oor die Christelike lewe van fundamentele belang is om hierdie belydenisskrifte en die aard van die gereformeerde belydenis self te verstaan (Strauss 1988). Oor “etiese kettery” het Van Ruler met beroep op Noordmans trouens wel reeds diepsinnig nagedink.

Men (zal) in het leerctucht hém moeten treffen, die Gods gang met zijn kerk in de geschiedenis van de wereld tegenstaat. Dr. O. Noordmans onderscheidt in dit verband graag de ethische van de empirische ketter ... De ethische ketter is hij, die — misschien in letterlijke overeenstemming met de belijdenis — een zodanige wending aan het christelijk denken en aan de houding van de kerk in de wereld wil geven, dat Gods bedoelingen — nú met de wereld daardoor in zijn kerk verduisterd worden. Dat ziet men niet zo gemakkelijk. Daarvoor kan men niet alleen op die peilschaal van de belijdenis kijken. Daar hoort meer Godsvrucht en divinatie toe. Men moet daartoe veel met God mee weten, over zijn wereld en over de toekomst. Dat zit alles in dat woord “ethisch”. Of met andere woorden gezegd: dat de ketter geráákt en verwijderd wordt, moet pneumatisch noodzakelijk zijn (Van Ruler 1954:34).

Ook só word die gereformeerde belydenis tot bevrydende waarheid — vir gelowiges, vir die kerk én vir Gods samelewing, mense en wêreld.

BIBLIOGRAFIE

ADONIS J C

1988. 'n Gereformeerde Kerkorde? Opmerkings oor die kerkorde van die Verenigde Gereformeerde Kerk in Suider-Afrika. In: W.A. Boesak & P.J. Fourie (reds.), *Vraagtekens oor gereformeerdeheid?* (Belhar: LUS), pp. 112-124

ANTHONISSEN C A

1993. Die geloofwaardigheid van die kerk in die teologie van Dietrich Bonhoeffer. Stellenbosch: US, ongepubliseerde proefskrif.

BARMEN EN BELHAR

2006. *NGTT* 37.

BARTH K

1935. *Das Bekenntnis der Reformation und unser Bekennen*. München: Chr. Kaiser Verlag.

1990. Wünschbarkeit und Möglichkeit eines allgemeinen reformierten Glaubensbekenntnisses. In: *Vorträge und kleinere Arbeiten 1922-1925*. Gesamtausgabe III. (Zürich: Theologischer Verlag), pp. 604-643.

1998. *Die Theologie der reformierten Bekenntnisschriften 1923. Gesamtausgabe II*. Zürich: Theologischer Verlag. (*The theology of the reformed confessions*, Louisville: Westminster John Knox, 2002, tr. D. L. & J. J. Guder.)

2004. *Texte zur Barmer Theologischen Erklärung*. Zürich: TVZ.

BERKHOF H

1964. Die toekoms van die gereformeerde konfessie. *Pro Veritate* 3(6):1-2.

BERKOUWER G C

1963. Vragen rondom de belijdenis. *GTT* 63:1-41.

BOTH A J G & NAUDÉ P J

1998. *Op pad met Belhar. Goeie nuus vir gister, vandag en môre!* Pretoria: J.L. Van Schaik.

BUITENDACH J

2002. Die belydenis van die kerk. In: *Essentialia et Hodierna. Oblata P.C. Potgieter. Acta Theologica Sup.* 3:17-34.

BÜNING M B

2002. *Bekenntnis und Kirchenverfassung*. Frankfurt: Peter Lang.

BURGSMÜLLER A & WETH R

1998. *Die Barmer Theologische Erklärung*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.

BUSCH E

1998. *Der Freiheit zugetan*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.

2002. *Verbindlich von Gott reden*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.

2003. *Credo*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

2004. *Die Barmer Thesen 1934-2004*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

CLOETE G D & SMIT D J

1984. *'n Oomblik van waarheid*. Kaapstad: Tafelberg.

DEWEY E A JR.

1998. Confessional documents as Reformed hermeneutic. In McKim (ed.) 1992: 28-34.

EKU

1975. *Zum politischen Auftrag der christlichen Gemeinde — Barmen II*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.

1980. *Kirche als 'Gemeinde von Brüdern'*. Barmen III, Bd. I und II. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.

1986. *Für Recht und Frieden sorgen: Auftrag der Kirche und Aufgabe des Staates nach Barmen V*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.

1993. *Das eine Wort Gottes — Botschaft für alle*. Barmen I und VI. Bd. I und II. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.

1999. *Der Dienst der ganzen Gemeinde Jesu Christi und das Problem der Herrschaft*. Barmen IV. Bd. I und II. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.

FREUDENBERG M

1997. *Karl Barth und die reformierte Theologie*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.

GASSMANN G & HENDRIX S

1999. *Introduction to the Lutheran confessions*. Minneapolis: Fortress.

GERRISH B A

1999. *Saving and secular faith*. Minneapolis: Fortress.

GUTHRIE S

1996. *Always being reformed*. Louisville: Westminster John Knox.

HARTVELT G P

1991. *Symboliek*. Kampen: J. H. Kok.

HENNS W

1983. *Der Heidelberger Katechismus im konfessionspolitischen Kräftespiel seiner Frühzeit. Historisch-bibliographische Einführung*. Zürich: Theologischer Verlag.

HUBER W

1985. *Folgen christlicher Freiheit. Ethik und Theorie der Kirche im Horizont der Barmer Theologischen Erklärung*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.

JACOBS P

1959. *Theologie Reformierter Bekenntnisschriften in Grundzügen*. Neukirchen: Neukirchener Verlag.

JANSEN JOH.

1936. *De leertucht over de leden der kerk*. Kampen: J.H. Kok.

JONKER W D

1962. *Die Sendingbepalinge van die Ned. Gereformeerde Kerk van Transvaal*. Bloemfontein: Sendingboekhandel. Kerk en wêreld. Teologiese studies oor die sending van die kerk in die wêreld 4.

1965a. *Aandag vir die kerk*. Potchefstroom: Die Evangelis. Die stryd om die kerk No. 1.

1965b. *Om die regering van Christus in sy kerk*. Pretoria: Unisa.

1993. Die moderne belydenisbeweging in Suid-Afrika — en Calvyn. *In die Skriflig* 27(4):443-461

1994. *Bevrydende waarheid*. Wellington: Hugenote-Uitgewers.

KLAPPERT B

1994. *Versöhnung und Befreiung*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.

LEITH J H

1949. *A study of John Calvin's doctrine of the Christian life*. New Haven: Yale dissertation (1982. Ann Arbor, Michigan: University Microfilms Inc.).

1986. The writing of a Reformed confession today. *The Reformed World* 39(2): 501-517.

LINK H-G

1998. *Bekennen und Bekenntnis*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

MCKIM D (ED.)

1992. *Major themes in the Reformed tradition*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.

MÖLLER U

1996. *Status confessionis?* Confessing our faith in the context of economic injustice. *Reformed World* 46(3):138-144.

1999. *Im Prozeß des Bekennens*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.

NAUTA D

1969. *De verbindende kracht van de belijdenisschriften*. Kampen: J.H. Kok.

NIESEL W (HRSG.)

1938. *Bekennisschriften und Kirchenordnungen der nach Gottes Wort reformierten Kirche*. Zürich: Evangelischer Verlag.

1960. *Das Evangelium und die Kirchen. Ein Lehrbuch der Symbolik*. Neukirchen: Neukirchener Verlag.

OPOCENSKÝ M (ED.)

1997. *Debrecen 1997. Proceedings of the 23rd General Council of the World Alliance of Reformed Churches (Presbyterian and Congregational)*. Geneva: WARC.

PLASGER G

2000. *Die relative Autorität des Bekenntnisses bei Karl Barth*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.

PLASGER G & FREUDENBERG M

2005. *Reformierte Bekenntnisschriften*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

REUVER M

2000. *Faith and law*. Geneva: WCC.

ROHLS J

1987. *Theologie reformierter Bekenntnisschriften*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. UTB.

ROSSOUW H W

1972. Doksologie, ortodoksie en ekumene. *NGTT* 13(4):202-209. (Kyk *Septuagesimo anno. Teologiese opstelle vir Berkouwer*. Kampen: J. H. Kok, 1973, pp. 203-212.)

SCHILLING M

2005. *Das eine Wort Gottes zwischen den Zeiten. Die Wirkungsgeschichte der Barmer Theologischen Erklärung vom Kirchenkampf bis zum Fall der Mauer*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.

SMIT D J

1984. Wat beteken *status confessionis*? In: Cloete & Smit (reds.) 1984:16-40, 137-142.

1996. Reformed ethics and economic justice. *NGTT* 37(3):438-455.

1998. Das Bekenntnis von Belhar: Entstehung, Inhalt, Rezeption, Relevanz. In: *Das Bekenntnis von Belhar und seine Bedeutung für die reformierten Kirchen in Deutschland* (Detmold: Lippische Landeskirche), pp. 17-33.

2000. Social transformation and confessing the faith? *Scriptura* 72(1):76-86.

2002a. Bely en beliggam. In P. Coertzen (red.), *350 jaar Gereformeerd in SA* (Bloemfontein: CLF), pp. 357-371.

2002b. In diens van die tale Kanaäns? Oor sistematiese teologie vandag. *NGTT* 43(1/2):94-127.

2003a. A time for confession? *NGTT* 44:(3&4):478-499.

2003b. No other motives would give us the right — Reflections on contextuality from a Reformed perspective. In: M.E. Brinkman & D. van Keulen (eds.), *Studies in Reformed Theology* (Zoetermeer: Meinema), pp. 130-159.

2004 Theologische Ansätze für kirchliches Engagement in Fragen der Globalisierung. Reformierte Perspektiven aus dem Südlichen Afrika. *Ökumenische Rundschau* 53:160-175.

STRAUSS S A

1972. *Sui ipsius interpretes*. Reformatoriese teologiese hermeneutiek. Lis. Teol. Stel-lenbosch.

1982. Alles of niks — K. Schilder oor die verbond. Ongepubliseerde proefskrif. Pretoria: Universiteit van Pretoria.

1985. Oriënterende opmerkings oor art 36 van die NGB. *Skrif en Kerk* 6(2):167-179.

1986. Die aktualiteit van die NGB ná vierhonderd vyf en twintig jaar. *Fax Theologica* 6(2):53-68.

1988. Riglyne vir die etiek in die Drie Formuliere van Eenheid. In: P.J. de Bruyn (red.), *Waar die paaië saamwoon. Opgedra aan P.W. Buys* (Potchefstroom: Teologiese Publikasies), pp. 131-145.
1989. Aspekte van die huidige stand van die Dogmatologie in die NG Kerk. *NGTT* 30(4):448-455.
1992. B. B. Keet (1885-1974) se teologiese bydrae: 'n eerste verkenning. *NGTT* 33(2):198-203.
- 1993a. John Calvin and the Belgic Confession. In *die Skriflig* 27(4):501-517.
- 1993b. Op soek na die dogmatiese tradisie in die Ned Geref Kerk: die Stellenbosse lyn. Professorale intreerede. Bloemfontein: UOVS.
1994. Johan Heyns as apologet. *Skrif en Kerk* 15(1):95-107.
1995. Theological development in the DR Church in South Africa. *Theological Forum* 23(4):4-22.
1997. Die Belharbelydenis — Tussen ja en nee. *Die Kerkpad* 1(3):17 e.v.
1998. The confessional nature of the church. Presbyterian Church (USA). In McKim (ed.) 1992:19-27.

VAN RULER A A

1954. *Hoe funksioneer de belijdenis?* Wageningen: H Veenman & Zonen.

VENTER A J

- s.j. *Kerk en belydenis*. Potchefstroom: Die Evangelis.

VISCHER L (ED.)

1982. *Reformed witness today*. Bern: Evangelische Arbeitsstelle.

WARC

1997. *Break the chains of injustice. The 23rd General Council of the World Alliance of Reformed Churches in Debrecen, Hungary*. Geneva: WARC.

WEERDA J R

1964. Ordnung zur Lehre. Zur Theologie der Kirchenordnung bei Calvin. In: *Nach Gottes Wort reformierte Kirche* (München: Chr. Kaiser Verlag), pp. 132-161.

WETH R

1984. “Barmen” als Herausforderung der Kirche. *Beiträge zum Kirchenverständnis im Licht der Barmer Theologischen Erklärung*. München: Chr. Kaiser Verlag.

WETHMAR C J

1977. *Dogma en verstaanshorison*. Amsterdam: Rodopi.

Trefwoorde

Belydenisskrifte

Gereformeerde tradisie

Church

Keywords

Confessions

Reformed tradition

Kerk